

ԿՈՍԻՏԱՍԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՏԱՐԵԳՐՔԻ ԴԵՐԹԱԿԱՆ ԿՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՀԱՏՈՐ Է.)

2015 թ. հիմնադրված Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը (ԿԹԻ) ի սկզբանե նպատակ է ունեցել թանգարանային ոլորտին առնչվող աշխատանքներին զուգահեռ հավասարապես ծավալել նաեւ կրթական, գիտահետազոտական, հրատարակչական եւ համերգային գործունեություն:

Արդեն մեկ տարի անց՝ 2016 թ., Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի գիտական բաժնի ջանքերով հրատարակվեց կառույցի տարեգրքի անդրանիկ հատորը¹: 2022 թ. լույս տեսավ թանգարան-ինստիտուտի տարեգրքի յոթներորդ հատորը:

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի՝ այս յոթ տարիներին հրատարակած տարեգրքերը գիտական հոդվածների ժողովածուներ են, որոնցում տեղ գտած հոդվածները թանգարան-ինստիտուտի՝ վերը թվարկված բազմաճյուղ գործունեության առանցքում գտնվող «Կոմիտաս» միջազգային գիտաժողովի «վկայագրերն են»: Հոդվածներն առնչվում են ոչ միայն Կոմիտաս Վարդապետին, նրա գիտական եւ ստեղծագործական ժառանգությանը, ապրած ժամանակաշրջանին եւ ժամանակակիցներին, այլեւ, դուրս գալով տվյալ ժամանակի ծիրից, ինչպես նաեւ հաշվի առնելով Կոմիտասի՝ երաժշտագիտական տարբեր ոլորտների հանդեպ ունեցած հետաքրքրությունները, առնչվում են հայ երաժշտական ֆուլկլորագիտությանն ու միջնադարագիտությանը, արդի երաժշտագիտական եւ կոմպոզիտորական ոլորտների լուսաբանմանը, դրանց հարակից այլ հարցերի:

Հատորը պարունակում է ինը հոդված, որոնցից ութը՝ հայերեն, մեկը՝ անգլերեն: Վերանայված սկզբունքի համաձայն՝ բոլոր հոդվածներն

¹ «Կոմիտասը եւ միջնադարյան երաժշտական մշակույթը» Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրք, հտ. 1, պատ. խմբագիր՝ Տաթևիկ Շախկուլյան, Երեւան, Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., 2016:

ունեն հայերեն եւ անգլերեն ամփոփումներ (նախորդ հատորներում առկա են նաեւ ռուսերեն ամփոփումներ)։ Հոգվածագիրները Հայաստանի եւ Իտալիայի գիտական հեղինակավոր տարբեր հաստատությունների ներկայացուցիչներ են։

Ի տարբերություն նախորդների՝ սույն տարեգրքում հոգվածները համեմատաբար փոքրաթիվ են, ուստի պայմանավորված նաեւ այս հանգամանքով՝ բացակայում են բովանդակային խմբավորումներով առանձնացված ենթագլուխները։

Հոգվածներն ունեն ինչպես պատմական, այնպես էլ տեսական-վերլուծական ուղղվածություն։ Առկա են նաեւ արվեստագիտական, ֆոլկլորագիտական, ժամանակակից երաժշտական կյանքին եւ հոգեբանական-հուզական ոլորտին վերաբերող նյութեր։ Հոգվածներն անդրադառնում են Կոմիտասի ստեղծագործություններին եւ դրանցում դրսևորվող հարմոնիկ համակարգին, գեղագիտությանը, Կոմիտաս-երաժշտագետի միջավայրին, հայ ժողովրդական եւ հայ կոմպոզիտորական երաժշտության որոշ դրսևորումներին, ինչպես նաեւ մանկավարժա-կատարողական արվեստին։

Կոմիտաս Վարդապետի կոմպոզիտորական ստեղծագործություններում դրսևորվող հարմոնիկ համակարգին եւ դրա առանձնահատկություններին է նվիրված Մհեր Նավոյանի «Կոմիտասյան հարմոնիայի ֆունկցիոնալ բնութագիրը»՝ ժողովածուի առաջին հոգվածը (էջ 7—56)։ Ծավալուն այս աշխատանքում երաժշտագետը հարց է բարձրացնում. Կոմիտասի գործածած հարմոնիան «նոր», թե՞ «նորացված» հարմոնիա էր, քննում այս նուրբ ու կարեւոր անցումը նաեւ այլ մասնագետների (Գեորգ Գյոդակյան, էդվարդ Փաշինյան, Ռաֆայել Ստեփանյան, Ռոբերտ Աթայան) տեսակետների զուգահեռամբ։ Կոմիտասյան հարմոնիայի առանցքային բնութագիրը պայմանավորելով նախ եւ առաջ գործառական սկզբունքներով՝ հեղինակը արձանագրում է, որ այս գործառույթներն ու գործառական փոխկապերը իրենց հերթին նախ եւ առաջ բնականորեն բխում են դրանց ձայնակարգային մտածողությունից։

Կոմպոզիտոր, երաժշտագետ եւ խմբավար Դանիել Երաժիշտն անդրադառնում է Կոմիտասյան գեղարվեստին։ «Կոմիտասի գեղարվեստական մտածողությունը Ալբեր Շվայցերի արվեստի տեսության լույսի ներքո» հոգվածում (էջ 59—79) հեղինակը, դիտարկելով եւ գնահատելով Կոմիտասի գեղարվեստական մտածողությունը, Կոմիտասի երաժշտության

մեջ բացահայտում է տեսողական, գեղանկարչական, իսկ պոեզիայում՝ գեղանկարչականից զատ նաեւ երաժշտական զգայություններ: Այս համատեքստում առանձին օրինակներով անդրադարձ է կատարվում Կոմիտասի «Հով արեք, սարեր ջան», «Երկինքն ամպել է», «Անտունի», «Ծիրանի ծառ», «Քելե-քելե», «Կուժն առա, ելա սարը», «Ջուր կուգա վերին սարեն», «էս առուն», «Անձրեւն եկավ», «Գարուն ա», «Գութաներգ» երգերին եւ «Հունձք» բանաստեղծությունը:

«Կոմիտասի նամակները Արշակ Չոպանյանին» հոդվածով է ներկայանում Աննա Արեւատյանը (էջ 80–91): Ֆրանսահայ անվանի գրականագետ, թարգմանիչ, արվեստաբան եւ հասարակական գործիչ Արշակ Չոպանյանի եւ Կոմիտասի՝ ներկայացված նամակները հայ երկու մեծ արվեստագետների միջեւ եղած ջերմ բարեկամական եւ գործնական-աշխատանքային ուշագրավ փաստերի ապացույցն են: Դրանցում արտահայտվում են Կոմիտաս-մտածողի եւ քաղաքացու մի շարք կարեւոր տեսակետներ, սկզբունքներ ու դիրքորոշումներ, որոնք առ այսօր մնում են արդիական: Այս նամակներից պահպանվել են շուրջ 25-ը՝ գրված 1902–1914-ին:

Սոնա Սիմոնյանը հանդես է գալիս «Կոմիտասի սաները. Կարինե Ախիկյան-Խրիմյան» հոդվածով (էջ 92–104): Հեղինակը լուսաբանում է Կոմիտաս Վարդապետի մանկավարժական գործունեության առաջին շրջանը՝ սկսած 1893-ից, երբ նա սկսեց աշխատել Գեորգյան հոգեւոր ճեմարանում՝ որպէս երգեցողության եւ հայոց եկեղեցական ձայնագրության ուսուցիչ: Այս շրջանում հայոց կաթողիկոսն էր Խրիմյան Հայրիկը, որի հետ Վարդապետն ուներ ջերմ, հարազատական կապեր: Մտերմանալով Խրիմյանների մեծ ընտանիքի հետ՝ Վարդապետն սկսում է մասնավոր դասեր տալ կաթողիկոսի եղբորորդու՝ Խորեն Խրիմյանի երկու դուստրերին՝ Կարինեին եւ Սերինեին: Հոդվածի առանցքում Կարինե Ախիկյան-Խրիմյան աշակերտի կերպարն է եւ նրանից մեզ հասած տեղեկությունները:

Արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ Հասմիկ Հառությունյանը հեղինակել է «Շիրակի երաժշտական բանահյուսության արդի դրսեւորումները. սգո երգեր» հոդվածը (էջ 105–120): Հոդվածագիրը փաստում է, որ ողբերգերը, ունենալով հնաբանական շերտեր եւ արտահայտչաձեւեր, որոշակի փոխակերպումներով հասել են նաեւ մեր օրեր: Դրանց որոշ օրինակներ հեղինակը գրառել է Շիրակի մարզի գյուղական համայնք-

ներում, ուր այսօր էլ դրանք երգում են ողբասացները: Հոգվածում դիտարկվում է հեղինակի գրի առած ութ ողբերգ:

Պատմական գիտությունների թեկնածու Հռիփսիմե Պիկիշյանն իր հոգվածում անդրադառնում է հայ մաղագործների երաժշտական ու նվագարանագործական ավանդույթներին: «Երաժշտությունը հայ մաղագործների կենցաղում (XIX–XX դդ.)» հետազոտության մեջ (էջ 121–139) Հայաստանի եւ Զավախքի տարբեր բնակավայրերում 1999 թ. գրանցված դաշտային ազգագրական նյութերի հիման վրա քննվում են նույն շրջանների կենցաղում տարածում գտած նվագարանները, երաժշտի ու նվագարանագործ վարպետի կերպարը ներկայացնող պատկերացումները:

Անի Հակոբյանի «Պետրոս Ալահայտոյանի հավաքածուի երաժշտաբանաստեղծական եւ ազգաբանական բնութագիրը» հոգվածում (էջ 141–150) ներկայացված է բանահավաք-երաժշտագետ, խմբավար եւ հասարակական գործիչ Պետրոս Ալահայտոյանի ծավալուն եւ արժեքավոր ժառանգությունը՝ շուրջ 430 տուփ ձայնարկիչային ձայնագրություն եւ 125 տուփ ժապավեն պարունակող հավաքածու: Վերջինս բանահավաքը փոխանցել է ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ժողովրդական երաժշտության բաժնի Արամ Քոչարյանի անվան ձայնագրանարխիվին: Հոգվածագիրն իր ուսումնասիրության սկզբնական փուլում արդեն իսկ անդրադարձել է շուրջ 300 տուփ նյութի նկարագրությանը եւ դասակարգմանը:

Լիլիթ Արաւմյանը ներկայանում է «Հայ կոմպոզիտորական արվեստի փառատոնի դերն ու նշանակությունը հայ երաժշտության հանրահռչակման գործում» հոգվածով (էջ 151–177): Խոսելով փառատոնի 13 տարվա անցած ճանապարհից՝ հոգվածագիրը կարեւորում է դրա դերը հայ կոմպոզիտորների ստեղծագործական ձեռքբերումների կատարման, հանրահռչակման, թվայնացման ու պահպանման գործում:

Ժողովածուն եզրափակվում է Մարկո Մինայի (Իտալիա) հեղինակած «Հուզական փոխհամագործակցությունը երաժշտական կոթույթյան մեջ եւ կատարողական արվեստում» հոգվածով (էջ 179–190), որում անդրադարձ է կատարվում երաժշտության մեջ հուզական արտահայտչականության վերաբերյալ՝ հոգվածագրի արած հետազոտության նախնական արդյունքներին: Քննվում են այն հարցերը, թե ինչպես են փոխանցվում հույզերը կատարողից դեպի ունկնդիր: Վերլուծվում են նաեւ դասավանդման ավանդական ռազմավարությունները (փոխաբերություններ,

լսողական մոդելավորում, զգացմունքային հույզեր): Հոգվածը կարելու է նաեւ տարբեր երկրների գիտնականների մասնագիտական փոխառնչությունների առումով:

Գրքում տեղ գտած հոգվածները համալրված են լուսանկարների եւ նոտային օրինակների նմուշներով: Ժողովածուն հասցեագրված է երաժշտագետներին, երաժիշտ-կատարողներին, արվեստաբաններին, մշակութաբաններին, երաժշտության բնագավառի մանկավարժներին եւ առհասարակ հայ երաժշտության հետաքրքրվող անձանց:

Որպես ամփոփում՝ նշենք, որ Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտը տարեգրքի այս եւ մյուս հատորներով խթանում է կոմիտասագիտության եւ Կոմիտասի ուսումնասիրության առանցքում գտնվող ոլորտների (բանագիտություն, միջնադարագիտություն, կոմպոզիտորական արվեստ) ուսումնասիրությանը: Իսկ տարեգրքի միջազգային լինելը նպաստում է գիտական մտքի՝ մեկ երկրում չսահմանափակվելուն, ինչպես նաեւ Կոմիտասի, նրա թողած ժառանգության եւ առհասարակ հայ երաժշտության հանրահռչակմանը նաեւ Հայաստանից դուրս՝ հնարավորություն տալով արտերկրի մասնագետներին եւս հաղորդակից լինելու կոմիտասյան եւ լայն իմաստով՝ հայ երաժշտության հետ:

ԱՍՏՂԻԿ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ

Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիա

